

NÄSET, kommunalt naturreservat, Osby Kommun

Fakta

Namn:	Näset
Skyddsform:	Kommunalt naturreservat
Beslutsdatum:	22 oktober 2007, § 89 Kommunfullmäktige Osby
Kommun:	Osby
Församling:	Osby-Visseltofta
Fastighet:	Ebbarp 3:1, delar av, två områden
Markägare:	Osby kommun
Förvaltare:	Osby kommun
Läge:	Vid Osbysjöns östra sida
Areal:	15 ha

Servitut, samfälligheter, nyttjanderätter mm: Hela Osbysjön är fågelskyddsområde.

Naturvårdsförvaltare: Osby kommun

Nuvarande markanvändning: Strövområde

Beslutsmotiv: Näset med Ebbarps by är ett naturskönt friluftsområde på cykelavstånd från centralorten och campingplatsen och med Skåneleden intill. Området har ett rikt kulturarv i form av kiselgursgravar, fägata och husruiner. Spår finns kvar av tidigare hävd och ett mål med reservatet är att delvis återställa det öppna landskapet från 50-talet. I sjön finns bland annat rödlistade arter som ål och sandkrypare.

Planförfattare: Åsa Bjerstedt

Beskrivning av området

Området består av två delar, nämligen själva Näset i Osbysjön samt Ebbarps by ett stycke norr därom, öster om Ebbarpsvägen.

Näset

Näset utgörs av mader¹ och moränmark. I anslutning till maderna har kiselgur brutits varvid ett flertal dammar har bildats. Andra delar har tidigare nyttjats för bete och slåtter och har efter en lång tid av ohävd nu börjat återställas. Gles lövskog har börjat breda ut sig. På det svårtillgängliga bortre hörnet finns sumpskog med björk och al. Detta område lämnas för fri utveckling. För att hålla landskapet öppet planeras bete av djur på området. Dessa ska hållas inne genom en färist vid bron.

Ebbarps by

Reservatets andra område består av en gammal inäga, slåttermark och åker, samt ett intilliggande kärr. Det finns en välbevarad jordkällare, en fägata och ett stengärde. Området betas av får. Vid återställningsarbetet har det lämnats stora hasselsnår och bärande träd för fågellivets skull. Grova ekstockar har placerats ut för att gynna insekter.

¹Område nära vattendrag som regelbundet översvämmas

Beslutsmotiv

Näset med Ebbarps by är ett naturskönt friluftsområde på cykelavstånd från centralorten och campingplatsen och med Skåneleden intill. Området har ett rikt kulturarv i form av kiselgursgravar, fågata och husruiner. Spår finns kvar av tidigare hävd och ett mål med reservatet är att delvis återställa det öppna landskapet från 50-talet. I sjön finns bland annat rödlistade arter som ål och sandkrypare.

Syfte med reservatet

- Att bevara och tillgängliggöra Näset och Osbysjön för det rörliga friluftslivet.
- Att återuppta hävden av landskapet.
- Att gynna insektsfaunan och fågellivet.
- Att bevara och synliggöra kiselgursgravarna.
- Att underlätta fiskens reproduktion.

Reservatsbestämmelserna

Föreskrifter med stöd av miljöbalken 7 kap 30 § om vad allmänheten har att iaktta inom reservatet
Utöver föreskrifter och förbud i andra lagar och författningar skall förbud gälla att:

- Tälta eller ställa upp eller övernatta i husvagn, husbil eller liknande.
- Bryta kvistar eller på annat sätt skada levande eller döda träd och buskar.
- Fånga eller samla in insekter eller andra djur eller på annat sätt störa djurlivet med undantag för fritidsfiske med spö.
- Framföra motorfordon.
- Elda annat än på anvisad plats.
- Medföra okopplad hund eller annat lösgående husdjur.
- Rida eller köra häst.
- Sätta upp skyltar.

Oaktat ovanstående regler får sådana åtgärder som behövs för områdets skötsel i enlighet med skötselplanen vidtagas.

Friluftsliv

Näset är genom sitt läge mycket lättillgängligt för osbyborna och för besökande på campingplatsen. Området är attraktivt året runt, med möjlighet till strövtåg, skid- och skridskoåkning på sjön, bad och fiske. Isättningsplatser för båtar ökar tillgängligheten för hela sjön.

Fisket underlättas genom anordnade fiskeplatser. Sjön utgör ett fågelskyddsområde och åtgärder vidtas för att ytterligare gynna fågellivet med goda förutsättningar för fågelskådning som följd. Utsiktstornet erbjuder natursköna vyer och även regnskydd.

Flera vackert belägna grillplatser inbjuder till rast och vederkvickelse. Framkomligheten görs så god att även rörelsehindrade och familjer med småbarn har tillgång till delar av naturreservatet.

Ebbarps by passeras av Skåneleden, som erbjuder ett fast vindskydd i närheten. Skåneleden ska framöver även ha sin sträckning ner till Näset.

Kultur

Näset och Ebbarps by bär vittnesbörd om tidigare hävd med bosättningar och den välbevarade fågatan samt tidig industrialism i form av spår efter brytning av kiselgur.

Kiselgur

Här på Näset i Osbysjön upptäcktes i början av 1890-talet en stor fyndighet av kiselgur, som består av en liten avlagrad kiselalg, från tiden efter inlandsisens tillbakadragande. Det finns även stora fyndigheter på maderna utmed Helgeåns in- och utlopp vid Osbysjön.

Exploateringen tog sin början med först en fabrik i Ö. Genastorp och sedan en i Hasslaröd. Brytningen gick till så att först tog man bort ett spaddjup torv eller humus, därunder låg kiselguren som skars med spade i lagom bitar som sedan ”kuttades” för att därefter saltorkas. Därefter brändes kiselguren i ungnar som upphettades till 1200 grader. Detta tog ungefär en vecka, man sa att guren kalcinerades. Sedan maldes och sållades kiselguren till ett pulver som levererades ut till kunderna i säckar. Kiselguren är ett väldigt homogent och fint pulver där kornstorleken endast är två my.

Man sade att kiselguren hade minst ett hundratal användningsområden. I början var det mest som värmeisolerande massa och polermedel, därefter fick den för landet en avgörande och viktig del i Alfred Nobels framställning av sprängmedel, kiselguren var ett perfekt bindmedel för nitroglycerinet. Ett annat viktigt användningsområde blev filter för vattenrening och de flesta franska viner har passerat ett kiselgursfilter.

Så småningom blev fabrikerna hårt slitna och lönsamheten minskade, den sista brytningen skedde på 1970-talet i Ö. Genastorp och verksamheten lades ner 1982. När brytningen upphörde på Näset är oklart, men troligen skedde det på 50-talet.²

Torpgrunden på Näset i Osbysjön

Allt tyder på att detta varit en mycket tidig boplats. Vi vet genom olika fynd att Helgeåns utlopp i Östersjön har varit en viktig båtled för de tidiga jägarfolken som tog sig in i landet och bedrev jakt och fiske. Stenåldern (3000-1500 år f Kr) har satt sina tydliga spår. Flintverktyg, såsom yxor, spetsar med mera och flintavslag i stor mängd har påträffats. Någon typ av verkstad kan anas. Flintfynd kan nu beskådas på Stavshultsgården vid Osby Skansar.

Näset har tillhört hospitalsgården Ebbarp och på slutet fungerat som undantagstorp. De som sist var bosatta på Näset var åbon Sven Persson och hans hustru Hanna Nilsson som flyttade hit den 25 juni 1819, då sålde de Ebbarpsgården till sin son Nils Svensson och livstids undantag tecknades för säljarna.

Sven Persson född i Ebbarp 31 maj 1760 - död i Ebbarps Näs 15 nov. 1826 och Hanna Nilsson född i Genastorp 10 jan. 1762-död i Lillstugan Ebbarp 18 juli 1849.

² av Erik Ralsgård, Osby hembygdsförening, källa: Osby hembygdsförenings årsbok 1989

I bouppteckningen efter Sven Persson framgår att de var bosatta på Näset och var ägare till en ko och två får, men ej några byggnader eftersom de ägdes av huvudgården.

På 1800-talet var det vanligt att man monterade ner och flyttade byggnader, så har också skett med torpet på Näset någon gång omkring 1840 dock senast 1849 då Hanna dog i Lillstugan framme i Ebbarps by. Lillstugan i Ebbarp finns fortfarande kvar.³

På 1830-talet utsågs byggnaderna på Näset till kolerasjukhus i händelse av att den fruktade sjukdomen skulle drabba trakten. Dessbättre behövde de aldrig användas. 70 år senare samlades traktens folk istället till dans och musik på samma plats.⁴

Mångfald

Insekter

Området har goda förutsättningar för många insektsarter. Åtgärder vidtas för att gynna dessa, till exempel genom utläggning av stockar och tillhandahållande av lämpliga foderväxter.

Fåglar

Hela Osbysjön är fågelskyddsområde med jaktförbud och fåglarna gynnas genom att lämpliga boträd sparas och högstubbar sparas och nyskapas. Fågelholkar placeras ut och bärande träd och buskar gynnas. Delar av Näset lämnas orört och svårtillgängligt för att undvika störningar.

Fisk

Nedan presenteras förekommande fiskarter i Osbysjön och tillflödet Drivån samt inflödet av Helgeån upp till dammluckorna vid kraftverket i Västra Genastorp. Vattendraget har för svenska förhållanden många fiskarter. Följande arter har påträffats under senare tid: gös, abborre, gärs, ål, gädda, lake, öring, karp, sutare, mört, ruda, sarv, braxen, björkna, faren, id, benlöja, sandkrypare, bäcknejonöga, (mal). Flodkräftan dominerade tidigare i sjön, men slogs ut vid regleringen av sjön eller pesten. Fiskevårdsområdet har utan framgång försökt ersätta den med signalkräfta.

Populationsstorlekarna varierar kraftigt från rikligt till sparsamt förekommande. Den dominerande fiskarten är numera framförallt gös, som inplanterats i sjön för att decimera ett för stort vitfiskbestånd. Gösen leker och förökar sig i sjön: Dessutom görs förstärkningsutsättningar, vilket har givit effekt; vitfiskens dominans är ett minne blott.

Abborre och gädda som tidigare dominerade bland rovfiskarna har minskat i antal beroende bland annat på födokonkurrensen från gösen.

För att gynna gös och abborre läggs risvasar ut i sjön som lek- och yngelplatser, skydd samt föda. Den största av dessa vasar, ”Loffes Vase”, ligger i nordost om Näset. Denna anlades av Loffes far och underhålls till ära och minne av honom och Loffe.

3 av Erik Ralsgård, Osby hembygdsförening, källa: Osby hembygdsförenings årsbok 1993

4 Om Näset i Osbysjön, Sven Ahlberg och Käll Anghagen

Gäddan (*Esox lucios*) som tidigare fanns i stort antal har gått tillbaka. Dock fångas årligen ett antal 5-10 kg fiskar på spö och troling.

Karpen (*Cyprinus carpio*) kom till sjön i början och mitten på 1900-talet som rymlingar från den tidens karpodlingsdammar. År 1998 beslöt Osby fiskevårdsområde att satsa på sportfiske riktat mot karp och därefter förstärktes det gamla beståndet med ett antal utsättningar av spegelkarp, vilket gjort sjön till ett attraktivt karpvatten med fiskar på 8-10 kg/st. Dessa fångas, vägs, mäts och sätts tillbaka i sjön. Någon föryngring kan man inte räkna med i en sjö av denna typ.

Laken (*Lota lota*) leker med gott resultat framförallt i forsarna vid Helgeåns inlopp i sjön och kan fångas med riktat fiske i hela sjön.

Sutare (*Tinca tinca*) och braxen (*Abramis brama*) finns i vackra exemplar och fångas som bonusfisk vid karpfiske.

Bäcknejonöga (*Lampetra planeri*) förekommer i omgivande bäckar och åar. Det är en bottenfisk som dör efter leken i åarna. Antingen hittar man dem i magen på gäddan eller som strandade lik i kanterna på ån.

Abborren (*Perca fluviatilis*) är bäst att fiska på sommaren vid vasar, grund och inlopp, betydligt svårare vid isfiske på vintern.

Öringen (*Salmo trutta*) är stationär och sparsamt förekommande vid åmynningarna. Utsättning av björkaåöring, vänneåöring och hönjarumsöring har skett under 80-, 90- och 2000-talen.

Hotade arter

Ålen (*Anguilla anguilla*) är numera en rödlistad art beroende på att den naturliga invandringen av ålyngel från lekplatserna i Saragassohavet har minskat dramatiskt. Anledningen till detta är till stor del okänd. Vad man vet med säkerhet är att kraftverksutbyggnaden i våra vattendrag är anledning till att de könsmogna ålhonorna, blankålen, som nästan uteslutande produceras i våra sötvatten omkommer vid passagen genom turbinerna. Mycket få ål honor når havet levande i gott skick.

Osbysjöns grunda, varma vatten med genomflöde från Helgeån och Drivån ger en god tillväxtmiljö för ålen. Troligen blir den könsmogen, blankål, på 10-15 år. I sämre miljöer kan det ta 20-30 år innan ålen ger sig iväg till havet. Ålens rödlistning innebär restriktioner och förbud mot att fånga ål i havet och i vattendrag som ligger nedanför de tre första kraftverken utan särskilda anordningar som garanterar att blankål kommer oskadda förbi. Sådana system finns ännu ej utprovade. Mellan Osbysjön och havet finns mer än tre kraftverk vilket innebär att vi kan fortsätta sätta ut glasål och fiska ål som vanligt.

Sandkrypare (*Gobio gobio*) finns i Sverige nästan bara i Skåne. Det är en sällsynt, 8-14 cm stor bottenfisk med mustasch och vackert blåskimrande sidor.

Mal (*Siluris glanis*) fanns och finns i Helgeåns vattensystem. Den kan bli mycket stor. Det svenska rekordet är 180 kg och i Osbysjön har fångats väldiga exemplar. Det gamla beståndet finns kvar i sjön Möckeln och i ån ner till Delaryd. Enligt en artikel i Norra Skåne från 18 februari, 1999 fångades på 80-talet en årgammal mal i en kraftbur i Vieån vid Verum. Samma år sågs en jättemal i Sibbarp i Osbysjön. Detta är det sista kända observationen. Uppströms Helgeån finns fortfarande lämpliga miljöer för mal. Osbysjön är fördärvad med tanke på malens reproduktion. Dock kan man inte utesluta att mal kan komma in med nedströmmande vatten från Småland. Troligen överlever ej heller dessa kraftverksturbiner.

Om någon mal fångas måste den sättas tillbaka död eller levande i sjön. Fotografera – Dokumentera - Rapportera!

Effekter av åtgärderna på Näset

Före kraftverksbyggnaden i Helgeån var regleringen beroende av kvarnar, sågar och annan kraftutvinning mycket måttlig med påföljd att de stora madområdena längs sjön och åns stränder svämmade över varje år. Det skapade goda betingelser för en riklig reproduktion. Nu är sjön veckoreglerad med högsta nivån 71,85 meter över havet (m ö h) på måndagar och lägsta nivån 71,50 m ö h på fredagar. Det betyder att Osbysjön sällan drabbas av översvämningar. Gäddans miljö har således starkt försämrats.

Våra åtgärder på Näset syftar i första hand på att förbättra och utöka de miljöer som gäddan kräver för sin reproduktion. Gäddan leker mars – maj. Leken börjar på mycket grunt vatten med riklig vegetation, gärna starrgräs, typ översvämmande mader. Gäddans rom är klibbande och häftar fast vid vegetaionen. En 2 kg gädda har ca 40 000 -50 000 romkorn. För att rommen ska kläckas krävs 120 dygnsgrader, det vill säga om vattentemperaturen är 10° C tar det 12 dygn till kläckning. Genom att skapa grunda kanaler, som förbinder sjön med två av kiselgursdammarna, kan högvattnet svämma över maderna runt dammarna och gäddan kan följa med och lägga sin rom.

Helst ska sedan gäddorna genast gå ut i sjön igen, så att ynglen, som behöver protein, blir ensamma om den mängd av djurplankton som frodas i de översvämmande maderna och dammarna. Därefter är det en fördel att kunna stänga kanalerna med luckor efter leken, så att ynglen kan växa till i lugn och ro på djurplankton, så att kannibalismen blir så låg som möjligt. Vid höstflödet eller nästa vår kan ynglen gå ut i sjön för att växa till på fiskdiet.

Alla diken som rensas till gammal befintlig botten under 71,85 m ö h kommer att öka gäddans lekmiljö. Översvämmande mader och öppna diken skapar vegetationsrika miljöer med *varmt* vatten som gynnar snabb kläckning av rommen och riklig djurplanktonproduktion.⁵

Tack

Ett särskilt tack till Osby Hembygdsförening genom Erik Ralskog och Artur Strid och Osbysjöns Fiskevårdsförening genom Torsten Nilsson och Sven Albinsson som bidragit med kunskap och kloka åsikter samt ägnat många obetalda timmar till projektets genomförande. Kunniga entusiaster för världen framåt.

5 Reservat Näset. Osbysjön, Sven Albinsson